

zbor, Vartnov a Vikštejn. Stavebníkem Fürstenwaldu byl opavský vévoda Mikuláš II. Hrad zanikl na konci 15. století v důsledku česko-uherských válek. Vartnov a Vikštejn patří patrně k hradům s tzv. plášťovou zdí.

Samostatnou skupinu představují městské hrady ve Frýdku, Opavě, Krnově a Bruntále.

V dalším hodnocení hradních lokalit věnovali autoři pozornost výběru místa, obrannému systému a vlastní stavbě objektu. Kriticky se vyjadřují k čistě typologickému třídění hradních objektů, které nelze automaticky přejímat bez znalosti místních poměrů. Další ztěžující okolností je skutečnost, že většina hradů leží v ruinách. Také archeologický výzkum řady objektů nebyl proveden, takže pokus o jejich klasifikaci označují autoři za pravděpodobný.

Z hlediska půdorysných schématů rozlišují autoři bergfritové a tzv. palácové dispozice. Hrady bergfritového typu jsou vyznačeny na mapě (obr. 327) a jejich dominanta – válcová věž, bergfrit – je znázorněna na srovnávací tabulce (obr. 328). Na tabulce vyniká půdorys válcové věže hradu Cvilína, který patří svým průměrem 14 m k největším.

U palácové dispozice chybí klasická věž. Jedná se o patrové budovy nejčastěji obdélníkovitého půdorysu. Jejich rozmístění na území českého Slezska znázorňuje mapa (obr. 329).

Skupinu fortifikací označují autoři jako kolonizační provizoria. Nejedná se o kritérium typologické, ale funkční. Definují ho jako opevnění prozatímního, neustáleného charakteru v nově kolonizovaných územích. Obranný systém těchto fortifikací tvořily okrouhlý příkop s valem a silná obvodová hradba. Věž jako obranný prvek v těchto provizoriích chyběl. Vnitřní zástavbu bez archeologického výzkumu nelze blíže charakterizovat.

V hodnocení hradních objektů se autoři zmiňují o technice zdění, sřešní krytině a architektonických článcích. Důležitou roli pro provoz hradních objektů hrála komunikace a to jak v hradním arcálu, tak i z hlediska vnějšího přístupu, dále pak voda. Tu zajišťovaly studny a cisterny.

O vybavení hradních interiérů svědčí archeologické nálezy a již zmíněný předávací protokol hradu Kaltenštejnu.

Autoři věnovali pozornost také názvům hradů a dospěli k názoru, že české názvy se vyskytují v tradičním sídelním území, zatímco v kolonizovaných oblastech převládají jména německá. Historickému vývoji odpovídá i terminologie v písemných pramenech, která je latinská a to castrum, castrum lapideum. Od 14. století se objevuje termín Haus, ojediněle Haupthaus nebo Feste.

Po rozboru jednotlivých kapitol převážně po stránce obsahové přistupují s určitými rozpaky k celkovému hodnocení tak rozsáhlého díla. S rozpaky proto, že nelze postihnout a slovy vyjádřit dění, na jehož konci je hotové dílo. Jen těžko si dokáže běžný čtenář představit, kolik času představují jednotlivá dílčí témata, z nichž se skládá posuzovaná práce. Jedná se o náročnou heuristiku písemných pramenů, samostatnou kapitolu představují archeologické prameny, které jsou výsledkem velmi náročné práce v terénu, laboratorního zpracování, kresebné dokumentace a v jejich konečném vyhodnocení. Kolik bylo třeba prostudovat jak našich tak i zahraniční literatury (poznámky představují 1 380 citací) a veškeré dokumentace nashromážděné předchozími generacemi badatelů, vyplývá i ze seznamu soupisu pramenů a literatury. Názor autorů že „při hodnocení slezských fortifikací dosáhli jakéhosi ponyslného maxima, odpovídajícího současnému stavu našich vědomostí“ zasluhuje plného souhlasu. Vzhledem k tomu, že na tvorbě publikace se podíleli tři autoři, postrádám označení, na kterých částech publikace jednotliví autoři pracovali.

K hodnotě publikace přispěl grafickou úpravou P. Tesař.

VLADIMÍR NEKUDA

Siedlungsforschung. Archäologie – Geschichte – Geographie. Band 17, 1999, 504 stran, Bonn.

Shorník obsahuje příspěvky, které byly předneseny na 25. konferenci Pracovní skupiny pro výzkum vývoje osídlení ve střední Evropě, konané ve dnech 23.–26. září 1998 v Giessenu. Autor úvodního článku „Strukturen und Wandlungen des Dorfes in Altsiedellandschaften“ (str. 9–27), *W. Rösener* se zaměřil na hlavní téma konference, kterým bylo sledování vývoje vesnic na staré kulturní půdě v předindustriálním období. Jako příklad uvedl tři vesnice na území jihozápadního Německa: Schleitheim, Unterhalau a Bohlingen. Základní změny ve sledovaných vesnicích se odehrály v období 11.–13. století a to jak ve struktuře osídlení tak v hospodaření a společenském postavení v rámci panství. V té době došlo k vytvoření trojpolního systému, k nárůstu obyvatel a k rozvoji zemědělství. Ve stejném období se utvářela vesnická samospráva prostřednictvím fojtství.

J. R. Haversath se zabýval problematikou venkovských sídlišť na staré kulturní půdě Hessenska od římského období do 9. století (Ländliche Siedlungen in hessischen Altsiedelräumen, str. 29–45).

S archeologickými výzkumy středověkých sídlišť na území Wetterau v letech 1993–1997 seznamuje *M. Austermann* (Archäologische Forschungen zu den mittelalterlichen Siedlung in der Wetterau, s. 47–64). Z archeologicky zkoumaných raně středověkých sídlišť je publikována část půdorysu sídliště Arnsburg 17 (villa Arnsburg), pro něž jsou charakteristické jednoprostorové zemnice a pece na volném prostranství (str. 57, obr. 5).

První výsledky disertační práce zabývající se archeologickým výzkumem časně a vrcholně středověkého osídlení na území západní části středního Hessenska přináší *N. Gebauer* (Archäologische und historische Zentersuchungen zur früh- und hochmittelalterlichen Besiedlung im westlichen Mittelhessen, s. 65–76).

S problematikou dokumentace vývoje osídlení v souvislosti s povrchovým dolováním v uhelném revíru v Porýní seznamuje *U. Recker* (Dörfer im Tagebau. Anmerkungen zur archäologischen Siedlungsforschung im rheinischen Kohlerevier am Beispiel des mittelalterlichen Kirchspiels Lehn (s. 77–94). Systematicky archeologicky zkoumanou lokalitou s využitím interdisciplinární spolupráce je dnes již neexistující farní ves Lehn.

Z půdorysných typů vesnic zaujala *B. Vits* hromadná vesnice a na základě studia několika vesnic v severním Hessensku si klade otázku: je hromadná vesnice bez struktury? (Ist das Haufendorf strukturlos? Untersuchung zur Sozialgeese ausgewählter nordhessischer Dörfer und der Versuch ihrer siedlungsgentischen Interpretation, s. 95–115.) Na danou otázku dává autorka negativní odpověď, a to na základě rozboru sociálního složení vesnic hromadného typu. Na vzniku hromadného typu se podílela sociálně slabší vrstva obyvatel, jakou představovali podsedci a domkaři.

J. Tauber (Švýcarsko) se zabývá v článku „Beharrung und Wandel im Siedlungsbild der Nordwestschweiz bis zur Schwelle der Neuzeit, s. 161–180, vývojem osídlení na území v okolí Basileje od římského období k osídlení germánskému. Poukazuje na význam archeologických výzkumů, které často podávají jiný obraz než prameny písemné. Archeologické výzkumy potvrzují silné římské osídlení až do 6. století, zatímco první franštní osídlení se objevují od poloviny 6. století.

Příspěvek *E. Gringmuth-Dallmera* „Alllandschaft und Altsiedlung zwischen Elbe (Saale und Oder/Neisse), s. 255–268, upozorňuje na nedostatky mapy O. Schlütera zejména pro území Polabských Slovanů. Nejstarší vrstva dnešních vesnic sahá do středoslovanského období, tj. před rok 1000.

Problematikou slovanské vesnice a jejími změnami v době kolonizace se zabývá příspěvek *M. Hardia* „Das slawische Dorf und seine kolonisationszeitliche Umformung nach schriftlichen und historisch-geografischen Quellen“, s. 269–291. Jak z názvu článku vyplývá, je Hardtova studie založena převážně na rozboru map z první poloviny 19. století. Z archeologických pramenů uvádí jen dvě lokality a to Dessau-Mosigkau a sídliště „Düppel“ na území Berlína.

Vesnicím návesního typu v Čechách věnoval pozornost *H. J. Nitz*: Platzdörfer in Altsiedelräum Böhmens – Beobachtungen und Überlegungen zur historischen Struktur, s. 293–318. Studie je založena na rozboru katastrálních map z roku 1840. Jedná se o vesnice: Mochov, Břežany, Nová Ves, Hněvín, Doubrava, Litochleby, Klíčany a Vlkovice. Z vesnic na Moravě uvádí Nitz Újezd na Přerovsku jako příklad návesního typu v období kolonizace. Závěrem klade Nitz otázku, kdy vznikají sídliště návesního typu a k jejímu zodpovězení vyzývá zejména archeology.

J. Trocz seznamuje v hlavních tezích s výsledky studia prostorové organizace vesnice v Polsku: „Räumliche Organisation des Dorfes in Polen“, s. 319–324.

Sborník obsahuje informaci o zasedání německých geografů v roce 1997 v Bonnu s referáty přednesené K. Fehnem, H. J. Nitzem aj. Lafrenzem (s. 325–358).

Závěr sborníku je věnován již tradičně bibliografii.

VLADIMÍR NEKUDA

Miloš Šolle: Po stopách přemyslovských Děpolticů. Příspěvek ke genezi města Kouřimě. Praha 2000, Vyšehrad. ISBN 80-7021-343-4. 134 stran, 54 obr. v textu.

Obsah: I. Děpoltici. 1) Uvedení do dramatu rodu Děpolticů. 2) Česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. II. Stará Kouřim a její minulost. 1) Pravěké osídlení kouřimských areálů. 2) Přehled staroslovanského osídlení kouřimských areálů. 3) Doba rozkvětu Staré Kouřimě-Zlicova. 4) Osídlení Kouřimě-Zlicova v době vrcholu slavníkovské moci. 5) Likvidace kouřimského kmenového knížectví. III. Kouřim přemyslovská. A) Přírodní prostředí. B) Svědectví historických pramenů z doby přemyslovské kastelánie 11.–12. století. C) Svědectví archeologických objevů z doby přemyslovské kastelánie 11.–12. stol. a) Fortifikace ostrožny. b) Dvorec na akropoli kastelánie. c) Osídlení svatoklimentského předhradí v 11.–12. stol. D) Sakrální stavby na ostrožně svatojirské a v poloze bukačovské. a) Kostel sv. Jiří. b) Kostel sv. Klimenta. c) Kostel sv. Vojtěcha. IV. Historie rodu Děpolticů a vládnoucích Přemyslovců podle písemných pramenů. A) Exkurs: Několik slov k podstatě feudalismu. B) Posloupnost Děpolticů. a) Děpolt I. b) Děpolt II. c) Děpolt III. V. Úděl Děpolticů podle historických a archeologických pramenů. 1) Čáslav (Kutná Hora). Dux Czaślawensis. 2) Chrudim „Dux Hrudimensis“. 3) Vraclav (Ústí nad Orlicí). „Dux Wratislauensis“. 4) Přibuzná hrazená centra východočeská. a) Hradec Králové. b) Jaroměř. 5) Starý Plzeňec – Pliznensis provincia – (Plzeň-jih). VI. Kouřim děpoltická (Provincia Curimensis). A) Hospodářský život obyvatel na Kouřimi. B) Opevnění a zástavba Kouřimě děpoltické. a) Vydělení hradní výspy akropole. b) Obýtná věžovitá stavba při kostele sv. Jiří. c) Stavební úprava v interiéru kostela sv. Jiří. d) Stavební zástavba předhradí ostrožny. e) Štítové opevnění severní hradní výspy. VII. Založení královského města Kouřimě. VIII. Pozdně románská plastika kouřimských lvů. Závěrečná kapitola. Seznam použitých pramenů. Seznam použité literatury. Jmenný rejstřík. Deutsche Zusammenfassung.